

Charlotte Bühler

Levnadsteckning av en förebild inom svensk förskolepedagogik

ULLA ANDERSSON

Institutionen för utbildningsvetenskap, Mittuniversitetet, Härnösand

ANN-KRISTIN GÖHL-MUIGAI

Institutionen för utbildningsvetenskap, Mittuniversitetet, Härnösand

Att pedagogik har en nära koppling till psykologiämnet har diskuterats åtminstone sedan pedagogiken blev en vetenskaplig disciplin i Sverige och fick sin första professor i ämnet¹. Även i mer aktuella översikter över pedagogikämnet (Englund 2004) framhålls psykologins (historiska) betydelse. Johansson (1998 s 114) påpekar att psykologin under 1930-talet fick ett starkt inflytande över den svenska förskollärarytbildningen. En psykolog som vid den tiden kom att få stort internationellt inflytande var den tysk-österrikiska barnpsykologen Charlotte Bühler, som tillsammans med sin man, Karl Bühler, byggde upp en institution för forskning och undervisning i psykologi i Wien.

Deras institution utvecklades till ett internationellt centrum, som lockade till sig studenter och forskare från hela världen. Även för svenskt vidkommande kom Bühler att få en viss betydelse. Under 1930-talet var det nämligen åtminstone tre personer med central ställning inom förskolepedagogiken i Sverige som tog starkt intryck av Bühler, anammade hennes idéer och bidrog till att göra dem kända i Sverige. Dessa tre var Alva Myrdal (rektor för Socialpedagogiska seminariet i Stockholm), Carin Ulin (rektor för Södra KFUK:s pedagogiska institut för utbildning av förskolepedagoger) och Elsa Köhler (före detta elev och senare medarbetare till Charlotte Bühler i Wien, och som under 1930-talet knöts till förskollärarytbildningen i Norrköping).

Gemensamt för Myrdal, Ulin och Köhler var att de alla tre hade studerat för Bühler i Wien (Simmons-Christenson 1991) och att de alla lade stor tonvikt vid att studiet av små barn och deras utveckling skulle ske med hjälp av vetenskapliga metoder (närmare bestämt systematiska barnobservationer) samt att utbildningen av den personal som skulle arbeta med de yngsta barnen måste vila på en vetenskaplig grund, där utvecklingspsykologi skulle ha en framträdande plats. På detta sätt skulle man kunna säga att Bühler »via ombud» kom att få betydelse för den förskollärarytbildning som då bedrevs i Sverige.

Att Bühler var en förebild för Carin Ulin framgår bland annat av Ulin (1946) bok *Från spädbarn till skolbarn* där hon, med talrika referenser till Bühler, presenterar experiment- och observationsmetoder lämpade för studiet av förskolebarn som utförts av studerande och medarbetare vid Södra KFUK:s pedagogiska institut i Stockholm. Boken, som skildrar barns utveckling under förskoleåldern och tidig skolålder, kom att användas som kurslitteratur vid seminarierna (Simmons-Christenson 1991 s 129) och barnobservationer blev ett viktigt inslag i utbildningarna.

Till institutet var en förskoleavdelning knuten, där såväl lärare som elever vid institutet tränades i att utföra systematiska barnobservationer (se Boman 1946 s 274). Som rektor för utbildningen vid Södra KFUK hade Ulin byggt upp sin institution med inspiration från Arnold Gesells forskningsinstitution vid Yale University i USA, som hon tidigare gjort studiebesök vid. Vi finner det emellertid troligt att även Wiens psykologiska institut utgjort en förebild för Södra KFUK eftersom Ulin hade studerat där för Bühler under 1920-talet (Simmons-Christenson 1991 s 128).

I en biografi (Lønnå 2002) om Norges första kvinnliga professor i pedagogik, Helga Eng, framkommer även att Ulin i Bühlers efterföljd hade arbetat med en doktorsavhandling, där det huvudsakliga materialet bestod av unga flickors dagböcker (dagboks forskning förespråkades varmt av Charlotte Bühler). Carin Ulin fick dock inte tillstånd att lägga fram sin avhandling, utan den stoppades med motiveringen att hennes slutsatser var för spekulativa (Lønnå 2002). De som fällde detta omdöme var de två tilltänkta examinatorerna Arne Næss, som enligt Lønnå (2002 s 221) vid denna tid var logisk empirist, och Harald Schjelderup, som var psykoanalytiker. Næss menade att Ulin inte klarat att ställa upp klara hypoteser som hon sedan kunde verifiera eller falsifiera, medan Schjelderup efterlyste djuppsykologiska analyser av dagboks materialet.

Att Ulin förvägrades att lägga fram sin avhandling var en händelse som Lønnå (2002 s 219) betecknar som »nesten dramatisk ... innenfor nordisk psykologi» och menar att den förmodligen skulle fått mycket stor uppmärksamhet om den inte hade inträffat just under krigsåren då det var så mycket annat som tog uppmärksamheten i anspråk. Vid ett senare tillfälle presenterade Ulin sin studie av personlighetsbildningen hos unga flickor vid ett seminarium i Lund där hon utsattes för ytterligare kritik, främst av Torsten Husén, som vid den tiden hade specialiserat sig på militärpsykologi och som tog kraftigt avstånd från Charlotte Bühler och den psykologiska inriktning hon stod för. Carin Ulin gav emellertid ut sin undersökning i bokform med titeln *Personlighetsbildningen hos unga flickor. En psykologisk undersökning*. Här har Helga Eng skrivit ett förord i positiva ordalag. Utifrån ett helt annat ämnesval tog sedan Ulin doktorsgraden år 1949. Ämnet den gången var barns handmotorik.

Den amerikanske psykologen James Birren har vid fyra tillfällen under åren 1967, 1968 och 1972 intervjuat Charlotte Bühler i hennes hem i Los Angeles, USA. En transkriberad version av intervjuerna finns idag i det så kallade Frostigarkivet vid Mittuniversitetet. Björn Wallin kom i kontakt med materialet när han skrev sin avhandling om Frostigmetoden, som är en specialpeda-

gogisk ansats för undervisning av barn med inlärningssvårigheter, och som utvecklats av Marianne Frostig (1906–85). Frostig, som ursprungligen kom från Österrike, hade studerat för Bühler i Wien och i likhet med sin lärare emigrerat till USA i samband med andra världskriget. Så småningom hade även hon hamnat i Los Angeles där de fick en förnyad kontakt och där Frostig vände sig till Bühler för råd innan hon grundade sitt Frostig Center of Educational Therapy.

Intervjuerna med Bühler har redigerats av Björn Wallin (1998) och återfinns i *Charlotte Bühler: Life and work*. I intervjuerna berättar Bühler om viktiga händelser i sitt liv, om sina minnen från barndomen, om sina föräldrar, om maken och barnen samt om sin utbildning och karriär. Framställningen här bygger till stor del på dessa intervjuer men har kompletterats med läsning av några av Bühlers egna böcker.

Som underlag för sin forskning använde sig Bühler bland annat av dagböcker och biografier, vilka samlats in från ungdomar och vuxna från olika håll i världen. Vid läsningen av dessa tog hon fasta på »events, inner experiences and products of life» (Wallin 1998 s 70) och försökte se om hon kunde finna några gemensamma, typiska kännetecken för olika perioder i människors liv. Bühlers forskning och de resultat som den ledde fram till kan betecknas som viktiga »products of life» för hennes egen del och temat för det avsnitt som närmast följer är just den, i många fall banbrytande forskning, som Bühler ägnade sig åt.

CHARLOTTE BÜHLERS FORSKNING

I intervjuerna med Birren berättar Charlotte Bühler att hon redan vid 16 års ålder hade bestämt sig för att hon ville ägna sig åt studier i psykologi. Såväl hennes far som hennes lärare hade försökt få henne att läsa något naturvetenskapligt ämne såsom kemi eller fysik, eftersom psykologin vid den här tiden inte ansågs ha tillräckligt hög vetenskaplig status:

It was a very materialistic period in Germany, and philosophy and theology, that was just for the birds, and psychology wasn't yet even there. (Wallin 1998 s 27)

Bühler framhårdade emellertid i sitt ämnesval med orden:

I am sure this is something very important, and this is the thing I want and please let me do it, and I would eventually show that something important comes out of it. (Wallin 1998 s 27)

Trots att föräldrarna var tveksamma till ämnesvalet som sådant, tvekade de dock aldrig att bekosta sin dotters studier.

Det område inom psykologin som lockade henne mest var det mänskliga tänkandet och hon blev mycket besviken när den enda forskning hon hittade inom området var det Ebbinghaus hade skrivit om tänkande som associationsprocesser: »This seemed utterly stupid to me and I decided to investigate thinking processes for myself.» (Wallin 1998 s 25) Vid sjutton års ålder ut-

vecklade hon ett eget litet test av experimentell karaktär som hon försökte förmå så många som möjligt att delta i:

With this investigation as my main interest, I decided to study psychology, philosophy, possibly also theology, and possibly, if it seemed desirable, medicine with psychiatry as my final goal. (Wallin 1998, s 26)

Efter några terminers studier vid universiteten i Freiburg, Kiel och Berlin blev hon så med hjälp av en lärares rekommendationsbrev antagen vid universitetet i München, där hon fick Oswald Külpe, »the best man in the field» (Wallin 1998 s 33), som lärare. Med tankeprocesser som sitt huvudsakliga forskningsintresse intresserade han sig mycket för hennes avhandlingsidéer och Bühler beskriver honom som en fantastisk lärare, som hon hade »an enormous crush on» (Wallin 1998 s 34). Külpe drabbades emellertid av en hjärtattack och avled hastigt. Som ersättare kallade då universitetet in en av hans tidigare samarbetspartners, Karl Bühler, som i början av 1900-talet gjort sig känd för att utmana och ifrågasätta synen på tänkande som associativa processer, det synsätt som hade sina främsta företrädare i Wilhelm Wundt och Hermann Ebbinghaus.

Charlotte hade med stort intresse läst Karl Böhlers publikationer om tankeprocesser och kände till att han utfört experiment som påminde om hennes egna. På grund av chocken över Külpes död insåg hon dock inte till en början att den forskare, som hon så länge längtat efter att få möta, nu faktiskt fanns i hennes omedelbara närhet. Så småningom fick de i alla fall kontakt med varandra och i en intervju berättar hon att »Karl ... came often into my room to discuss my thesis» (Wallin 1998 s 34). Snart visade det sig att såväl deras uppfattningar om psykologin som deras vetenskapliga inriktning hade många beröringspunkter och tycke uppstod även på andra plan. Efter en kort tids bekantskap gifte de sig år 1916 och fick sitt första barn, en dotter. Inom två år hade Charlotte avlagt sin doktorsexamen med avhandlingen *On thought processes*.

Under graviditeten hade hon på sin mans inrådan tillfälligt lagt avhandlingsarbetet åt sidan och i stället ägnat sig åt att författa sin allra första publikation, *Das Märchen und die Phantasie des Kindes*, som handlade om varför sagor tycks passa barns tänkande så bra. Skriften, som blev mycket uppskattad och kom ut i flera upplagor (den senaste 1971), gavs ut som monografi i en serie med psykologiska texter. De frågor som Bühler behandlade, rörde vad man kan få reda på om barns själsliv och fantasier genom att studera innehållet i sagor samt hur sagor kan användas i uppfostrande syfte. Hennes metod för sagoforskning fick många efterföljare och en som blev känd över hela världen var den psykoanalytiskt inriktade barnpsykologen, pedagogen och psykiatern Bruno Bettelheim². I sin bok *Sagans förtröllade värld*, som utkom på engelska 1975 och på svenska 1979³, tog han de stora folksagorna som utgångspunkt för en djuppsykologisk granskning av vad som rör sig hos barn under den betydelsefulla och sårbara utvecklingsperiod som barndomen utgör.

ETT INTERNATIONELLT CENTRUM FÖR PSYKOLOGISK FORSKNING I WIEN

Efter några år vid universitetet i München flyttade familjen Bühler vidare till Dresden där parets andra barn, en son, föddes. Efter fyra år i Dresden fick Karl Bühler två erbjudanden om professurer; en i Berlin och en i Wien. Valet föll på Wien (professuren i Berlin besattes med Wolfgang Köhler) och åren i Österrike kom att bli deras allra lyckligaste:

We lived in Vienna from 1922 to 1938 and these sixteen years were for both of us the richest as well as the happiest of our lives. We felt that with our children, Ingeborg and Rolf, we formed a happy family. Although we made many mistakes and experienced problems and grief, there was always love between us and we wanted to do the best we knew. We had a beautiful apartment and we loved Vienna. (Wallin 1998 s 40)

I Wien byggde makarna Bühler upp en institution för psykologi, som utvecklades till ett internationellt centrum för forskning och studier och som lockade till sig besökare från hela världen. Efter att tidigare ha haft mestadels filosofiskt orienterade psykologer fick universitetet i Wien med Karl Bühler den första professorn i psykologi med experimentell inriktning. Med sin experimentella ansats och ett uttalat forskningsintresse riktat mot det normalt utvecklade intellektet utgjorde institutionen en motvikt till den fokusering på neurotiskt beteende som inflytandet från Freuds teorier hade bidragit till.

Trots att Freud var samtida med makarna Bühler i Wien förekom aldrig något tankeutbyte dem emellan och Charlotte Bühler beskriver situationen på följande sätt:

Freud was perhaps not combative but obviously hostile to me and my husband. He refused to ever meet us, while on the other hand quite a number of his and also of Adler's adherents came to our lectures and seminars. (Wallin 1998 s 48)

Även om Freud aldrig erbjöds någon position inom universitetet var hans inflytande enormt och många av makarna Bühlers utländska studenter valde att kombinera forskarstudierna vid deras institution med att gå i analys hos Sigmund eller Anna Freud.

Charlotte Bühler insåg vikten av att utforska och dokumentera människolivets allra första tid och var angelägen om att få till stånd en spädbarnsforskning vid institutionen. Så småningom lyckades hon övertyga ledningen för staden Wien att det skulle vara till fördel för Wien att låta institutionen använda ett av stadens upptagningshem för småbarn som bas för experimentell forskning. Vid detta barnhem kom Bühler och hennes kollegor, bland andra Hildegard Hetzer och Lotte Danzinger-Schenk, att bedriva omfattande observationsstudier av spädbarn och småbarn under tretton års tid. När studierna så småningom också kom att omfatta adolescensen deltog även Paul Lazarsfeld i arbetet.

Studierna utmynnade bland annat i en teori om det första leendet samt en fast teori om barns utveckling och mognad. Utifrån de systematiskt genomförda observationerna av småbarn skapades också en av de första skalorna för bedömning av växande barns motoriska och psykiska utvecklingsgrad. Jäm- sides med Arnold Gesells »Development Diagnosis» blev Bühler-Hetzlers utvecklingsskalor ett av de mest använda diagnostiska instrumenten för undersökning av barn med olika slag av störningar och beteenderubbningar under 1960- och 70-talen (Bühler 1966).

Den kände utvecklingspsykologen Gesell hade Bühler för övrigt träffat redan år 1924 under en konferens med American Psychological Association i Philadelphia och de hade då diskuterat hur begreppet *mognad* skulle definieras. När Bühler talar om sina möten med Gesell döljer hon inte en viss irritation över honom och hans sätt att behandla henne:

Gesell said several things that did not seem to hit the point, such as medium performance per age, and then asked me what I thought. I said that performance and age vary considerably and that I would define maturation as an irreversible sequence of stages. Gesell was impressed and took this definition over, without ever quoting me. Obviously I was naïve in telling him one of my best ideas at the time. But it never occurred to me that a famous scholar would adopt another student's ideas and never give credit to the originator. This I had never experienced before. Gesell did this repeatedly. He adopted, after attacking me for it, my idea of »developmental quotients» instead of IQ's for developmental tests, which originally he also rejected. When years later I stayed again in New York, he invited me to Yale, because he was »interested» in my new ideas. By then I had caught on to it that he picked my brain. (Wallin 1998 s 42)

Under wienåren bidrog Charlotte Bühler och hennes medarbetare även med betydande forskningsinsatser för utvecklingen av lekdiagnostik. År 1934 kom hon i kontakt med barnläkaren och barnpsykiatern Margaret Lowenfeld, som sedan 1920-talet varit chef för The Institute of Child Psychology, en institution för utbildning av barnpsykoterapeuter i London. Lowenfeld hade infört en metod för diagnosticering och behandling av barn, »The World Projective Technique», som hon i sin tur blivit inspirerad till av Melanie Klein. Utifrån kontakterna med Lowenfeld tog Bühler, som själv var involverad i rådgivningsverksamhet för barn och föräldrar i flera länder, initiativ till att hennes medarbetare runt om i Europa började studera »världsbyggande» i olika åldrar hos »normala» barn.

Bühler och hennes medarbetare försökte målmedvetet mäta barnens lek med ett bestämt lekmaterial och bearbetade resultaten statistiskt. Till skillnad från Lowenfeld strävade Bühler efter en standardisering av världsbyggandet och under 1940-talet lanserade hon standardmaterialet »The World Test» (Harding 1972). Bühlers slutgiltiga standardisering av testet skedde i Los Angeles och utarbetandet av metoden liksom hur den praktiskt skulle användas presenterades av Bühler och några medarbetare (Kelly & Carrol) år 1951 i

»World Test Standardization Studies», där man menade att testet kunde användas vid vilken ålder som helst över 2 år:

Ehuru närmast avsett för förskol- och skolåldern kan det även användas på ungdomar och vuxna. Materialet består av ett antal miniatyrföremål med vilkas hjälp en stad, en by, en bondgård, en zoologisk trädgård, en djungel, en flygplats eller någon liknande enhet kan konstrueras eller någon historia berättas eller demonstreras. Materialet kan erhållas i en väska med 160 eller en med 300 föremål. (Bühler, Kelly & Carrol 1951; i Harding 1972)

För svenskt vidkommande är det intressant att notera att Gösta Harding, dåvarande överläkare vid Ericastiftelsen i Stockholm, utvecklade och införde denna lekdiagnostiska metod i en svensk version, Ericametoden, i Sverige år 1945 och att metoden fortfarande används vid såväl diagnosticering som behandling inom barnpsykiatrisk verksamhet.

Bühlers World Test kom också ut i en tysk upplaga med samma utseende under namnet »Der Welt-Test». Den tyska versionen bearbetades av Hildegard Hetzer i Weilburg och Elfriede Höhn i Tübingen. En viktig skillnad jämfört med Bühlers test var att de tyska forskarna bestämt förordade att barnet skulle bygga i en sandlåda i stället för på golvet eller på ett bord, vilket Bühler rekommenderat. De ansåg att sanden stimulerade barnets byggande och att »sanden bringade många kliniskt viktiga fakta i dagen» (Harding 1972 s 81). Även vid den svenska Ericametoden används alltid en sandlåda som byggnadsplats och barnen får välja mellan att använda torr eller våt sand.

Med grund i alla de forskningsdata som insamlades i en mängd olika projekt som Bühler initierade och ledde, utvecklade hon sin syn på barns utveckling och presenterade den i form av en teori om den växande individen.

EN TEORI OM UTVECKLINGEN UNDER BARNDOMEN OCH UNGDOMEN

Boken *Kindheit und Jugend*⁴, som Bühler skrev år 1928, var enligt hennes egen utsago den första som teoretiskt behandlade barndomen och adolescensen som ett sammanhängande kontinuum. Boken fick stor framgång och gavs inom kort tid ut i ytterligare två upplagor samt under 1960-talet i en fjärde upplaga. Boken blev en klassiker och översattes till tolv språk, dock aldrig i sin helhet till engelska utan endast i en kort sammanfattande version med titeln *Childhood and adolescence*.

I den första versionen av sin utvecklingsteori presenterade Bühler en schematisk beskrivning av den växande individens delvis omedvetna och delvis medvetna mål, så som de kommer till uttryck under olika faser i livet. Första fasens mål var att samla organismens alla basfunktioner till en enhetlig person, vilken enligt Bühler etablerades mot slutet av första levnadsåret. Under nästa fas, som varade ungefär mellan andra och femte året, menade Bühler att barnet försökte etablera sig i sin närmaste omgivning och hon beskrev hur barnet försökte skaffa sig en egen position bland sina närmaste. I tredje fasen, cirka 5–8 år, hade det friska barnet förmåga att glatt och villigt ägna sig åt

uppgifter, som det kände ansvar och intresse för att utföra, oavsett om det var för egen eller andras del.

Att skapa, att åstadkomma något, att slutföra en teckning, en uppfinning eller en ålagd syssla, tycktes vara ett karaktäristiskt drag under denna tredje period, menade Bühler. Hennes uppfattning i detta avseende innebar en tydlig markering gentemot Freuds ståndpunkt att barn endast utförde uppgifter under socialt tryck. Redan i denna första teori hävdade hon att utvecklingen av individens potential eller självförverkligande tar sin början i tredje fasen; oberoende av allt socialt tryck utifrån. Att det också finns vissa plikter som endast blir utförda tack vare ett socialt tryck, insåg hon naturligtvis.

Ganska många år senare, närmare bestämt år 1950, gav Erik Homburger Erikson en liknande beskrivning av en inifrån kommande flit och arbetslust hos barnet i denna ålder. Han nämnde dock aldrig med ett ord att Bühler hade beskrivit barnet under denna fas på i princip samma sätt långt tidigare. Bühler säger sig gång på gång ha blivit utsatt för liknande plagiat men ger i en av intervjuerna med Birren uttryck för en viss resignation angående detta:

Somehow I find these things too contemptible to become emotional over them. I feel – perhaps due to that arrogance of which I often have been accused – that I had so many ideas in store that I could not be bothered with the many plagiarisms, which happened to me. (Wallin 1998 s 46)

I sin bok *Values in psychotherapy* (Bühler 1962) påvisade hon själv paralleller mellan sitt och Homburger Eriksons utvecklingschema, men som hon själv uttrycker det: »nobody bothered to take note of this» (Bühler 1962 s 41). I *Värderingar i psykoterapi*, som den svenska titeln lyder, framförde hon även viss kritik mot Homburger Eriksons teori, bland annat sade hon sig inte kunna förstå naturen hos de åtta kategorier enligt vilka utvecklingen förmodades ske. Homburger Erikson menade att utvecklingsfaserna bildar ett system, men Bühlers invändning gick ut på att han inte talat om vad för slags system de bildar; funktionellt, beteendemässigt, attitydmässigt eller dynamiskt: »Om de är mål eller något slag av tendenser, så kan jag inte finna deras gemensamma nämnare», skrev hon (Bühler 1968 s 92 f). Bühler hade vidare invändningar mot Homburger Eriksons betoning av krisaspekten i de olika faserna:

Jag tror inte, att det alltid är förenat med kriser att starta en ny utvecklingsfas, som till exempel att börja gå, tala, bli medlem av en grupp, börja skolan, börja sitt första arbete, ha samlag för första gången och så vidare, ehuru vissa individer tar dessa utvecklingssteg först sedan de genomgått en kris. (Bühler 1968 s 93).

Den egna teorins fjärde fas, åldern 9–14 år, såg Bühler som den period då individens »själv» får ett eget medvetande och distanserar sig från sin omedelbara omgivning. Denna period såg hon också som en början till introspektion, vilken ofta fick utlopp i dagboksskrivande och poesi. Åldern 14–19 år bildade den femte fasen där den friska individen åter är mera positiv och konstruktiv och försöker samla sig som person och skapa relationer till individer liksom till grupper och samhället i stort.

UTÖKNING AV TEORIN: HELA LEVNADSLOPPET

Redan två år senare, 1930, presenterade Bühler en utökad version av utvecklingsteorin så att den omfattade hela det mänskliga levnadsloppet och år 1933 redogjorde hon för teorin i boken *Der Menschliche Lebenslauf als Psychologisches Problem*⁵. Vid den här tiden var det ett helt nytt grepp att se människans liv som en helhet, vilket Bühler menade sig vara ensam om att göra. Förutom den mängd av beteendestudier som insamlats vid institutionen i Wien var teorin baserad på tvåhundra biografier.

I Wiens universitetsbibliotek fanns ytterligare ettusen biografier insamlade för framtida studier, men alla dessa blev förstörda under kriget. Utifrån det biografiska materialet försökte Bühler få en teoretisk förståelse för vad livet handlade om. Hon menade att alla människor har vissa mål i livet och att de utifrån dessa mål försöker uppnå fulländning (fulfilment). Termen *självförverkligande* (self-realization), som Karen Horney⁶ introducerat och som förknippas med den humanistiska psykologin, accepterade Bühler endast delvis och i svenska översättningar har termen *självbestämning* kommit till användning. I boken *Psykologin i vår tid* ger Bühler (1966) en kort beskrivning av sin fasteori:

Teoretiskt är självbestämning för mig det centrala begreppet, och därmed menas en målsättning i vilken den egna identiteten kommer till uttryck. Redan i barndomen finns det som sagt vissa förebud till den senare självbestämningen, men de hänför sig inte till konkreta livsinnehåll utan endast till den egna personen. I ungdomen sätts självbestämningen visserligen i konkret relation till livet, men ansatserna har alltså karaktär av provisorium och experiment. Den definitiva självbestämningen är normalt klar i och med vuxenåldern, och resultatet av individens målsättningar börjar nu visa sig. Denna fas låter sig omfatta ungefär 25- till 45årsåldern och tar då hänsyn till vissa biologiska och psykologiska faktorer. Genom tidigt äktenskap och tidigt yrkesval kan perioden förlängas i början, medan klimakteriet och andra avvecklingsfenomen kan förkorta den mot slutet.

/.../

Min fjärde fas – mellan ungefär 45–50 och 65 år – bygger på det teoretiska antagandet att det är i huvudsak då som livets balansräkning görs upp och man konstaterar om behållningen motsvarar eller inte motsvarar förväntningarna, om livet alltså kan avrundas och kompletteras eller inte. Min femte fas är ålderdomen, som numera till följd av längre bevarad vitalitet ofta inte börjar förrän i sjutti- eller åttiårsåldern. Perioden kännetecknas av att det förut aktiva livet övergår i pensionärens otium. Därigenom har alltså ålderdom och barndom placerats lika långt efter respektive lika långt före vuxenålderns på livet inriktade självbestämning. (Bühler 1966 s 256)

I sina studier av biografier skiljde Charlotte Bühler mellan *events*, *inner experiences* och *products of life* (Wallin 1998 s 70). Hon sökte efter paralleller mellan dessa händelser, erfarenheter och resultat i livet och försökte urskilja

specifika karaktäristika för olika perioder. Som redan framgått fastnade hon för en indelning av livet i fem faser och menade att från den stund då man börjar tänka på livet i stort, vilket vanligen sker under adolescensen, så börjar man inrikta sig mot något som man tror kan medföra att ens liv blir fulländat. Detta »något» kan vara ett liv i lyx, att bli rik, att arbeta hårt, att bli oberoende eller att få älska någon, gifta sig, få en lyckad karriär och så vidare; alla möjliga tänkbara idéer för självbestämning.

Bühler (1962) menade att hennes indelning i fem faser var särskilt användbar ur praktisk synvinkel, därför att den motsvarade de perioder som är avgörande för yrkesutbildning och familjebildning. *Period I* är förskole- och skoltiden; *Period II* då man förbereder sig för ett yrke, gör sina första lärospån och knyter föräktenskapliga förbindelser; *Period III* då man utövar sitt yrke, gifter sig och grundar familj; *Period IV* då yrkesframgångarna och deras konsekvenser blir viktiga samtidigt som effektiviteten börjar avta och barnen blir självständiga och lämnar hemmet, och slutligen *Period V* då deltidsarbete och hobbies får ersätta den tidigare yrkesverksamheten och ofta den ene maken dör (Bühler 1962).

EN TEORI OM MOTIVATION

Som ett tillägg till utvecklingsteorin presenterade Bühler år 1959 en motivationsteori, där hon menade att det finns fyra grundläggande tendenser som är verksamma under hela livet hos människan. Motivationsteorin publicerades första gången i en artikel i *American Journal of Psychotherapy* under titeln »Observations on four basic tendencies of life»⁷. Bühler menade alltså att man kunde finna fyra grundläggande tendenser hos människan, vilka alla är verksamma från livets början. Vid olika tillfällen i livet framträder den ena eller andra grundtendensen tydligare. Späd- och småbarn är i första hand behovstillfredsställande. I skolåldern blir barnen med tiden mer anpassande än behovstillfredsställande. Unga människor och vuxna är främst expansivt skapande. Den åldrande människan vill i lugn besinning överblicka sitt liv och upprätta en inre ordning. En återgång till den första barndomens behovstillfredsställelse kan vid hög ålder ha sin grund i svåra lidanden och sviktande krafter (Bühler 1962).

Bühler menade att alla fyra tendenserna måste vara ständigt närvarande för att människan skall fungera normalt. Hennes hypotes var att vid neuroser hade någon av tendenserna tagit överhanden. Det kunde till exempel vara fråga om ett överdrivet behov av expansivt skapande hos människor som inte förmår anpassa sig eller överdriven behovstillfredsställelse med en oförmåga att anpassa sig som följd. Det kunde också handla om en ständig anpassning med hämning av alla skapande impulser eller en överdriven ordningsmani som hindrade andra tendenser att komma till uttryck. Vid psykoser menade hon att man kunde se ett fullständigt sammanbrott hos någon av tendenserna.

Förutom att producera en strid ström av forskningsresultat och presentera dessa såväl i undervisningssammanhang som i böcker och vetenskapliga artiklar ägnade sig Charlotte Bühler åt att bedriva rådgivnings- och terapiverksamhet. Hon startade och förestod kliniker för barn och deras föräldrar i flera

länder; England, Holland och Norge, och under senare år bedrev hon även terapeutisk verksamhet för vuxna i USA. Frågan infinner sig: Vilken bakgrund och vilka erfarenheter hade Charlotte Bühler för egen del med sig i livet? Vilka händelser, vilka »events», lyfter hon fram i intervjuerna som särskilt betydelsefulla för att ha resulterat i alla dessa »products of life»?

NÅGRA AVGÖRANDE HÄNDELSER I CHARLOTTE BÜHLERS LIV

Den judiska bakgrunden

I intervjuerna beskriver Charlotte Bühler sig själv som en »vanlig» flicka i en »vanlig» familj i Berlin under sekelskiftet. Av det hon berättar om familjens umgängesvanor och utlandssemestrar liksom om de fritidsaktiviteter och skolor, som hon deltagit i, kan man dra slutsatsen att »vanlig» i det här fallet betyder att familjen tillhörde förra sekelskiftets högre medelklass i Berlin och att hon vuxit upp under mestadels mycket privilegierade förhållanden. Hon anser inte att föräldrarna kunde betecknas som rika, men samtidigt framgår det att de hade det tillräckligt gott ställt för att exempelvis ha tjänstefolk anställda i hemmet och kunna pryda sitt hem med tidstypiska möbler, orientalska mattor, rikt utrustade bibliotek, tavlor, skulpturer och andra konstföremål.

Bühlers far tillhörde en högt ansedd judisk familj som ursprungligen kom från västra delen av Polen. Han arbetade som arkitekt, till en början i tyska statens tjänst och senare i privat regi, och han var också en av de få judar som gjorde militär karriär och blev officer i preussiska armén. Tillsammans med en kollega ritade han Tysklands första stora köpcentrum i Berlin. Detta projekt arbetade han mycket hårt med under flera års tid och under denna period var hans karriär lysande och gav temporärt familjen en veritabel lyxtillvaro. Bühlers mor, som själv hade en etniskt blandad bakgrund, var antisemit och ogillade makens stora familj och deras stolthet över sin judiska bakgrund. Hon var yngsta dotter till en välbärgad affärsman i Berlin och var enligt intervjun med Bühler överbeskyddad och oerfaren då hon gifte sig:

My mother was extremely young. She married at eighteen and was completely inexperienced. She was the overprotected youngest daughter of her family. She went without any knowledge into the marriage and my father was about twenty years older than she and was, of course, very experienced. I doubt that they had any talk about that, I doubt that the birth of their children was planned, as one is now, or that she had any other attitudes than that when she was married, she would have children. (Wallin 1998 s 5)

Lika oerfaren som modern framstår i Bühlers beskrivning, lika ovetande och omedveten var hon faktiskt själv som barn om sin egen person. Det var nämligen så att hon inte förrän i 10-årsåldern fick kännedom om sitt judiska påbrå, vilket hon alltså hade ärvt från båda föräldrarna. Kanske det skulle kunna vara ett uttryck för överbeskydd att hennes föräldrar inte tog upp

frågan, men mera troligt förefaller det vara ett uttryck för en oskuldsfull uppfattning eller dröm om att ursprunget inte skulle ha någon betydelse.

Familjen verkar inte ha oroat sig för att deras bakgrund skulle kunna ha några som helst konsekvenser, och detta trots nazismens kraftiga framväxt vid denna tid. Det allmänna förhållningssättet, som de delade med många, förefaller i stället ha varit att man med assimilation som mål så fort som möjligt skulle försöka glömma bort de eventuella oförrätter man utsattes för. I en av intervjuerna säger Bühler:

The Kaiser propagated very much this amalgamation, the inter-relationship of Jewish, particularly wealthy Jewish families and particularly poor officers of the army who got these wealthy women's money, and so on with intermarrying. So in Germany, at least in Prussia at that time when I grew up, there was a very strong tendency to forget about these differences, except for all these anti-Semitic occasions. (Wallin 1998 s 16)

Enbart i hennes klass fanns åtminstone tio flickor som också var judinnor eller hade judisk bakgrund och vars familjer var assimilerade. Själv gick hon, precis som sina klasskamrater i protestantisk religions- och konfirmationsundervisning. Om sin egen far sade hon att han » absolutely adored the Germans» (Wallin 1998 s 13) och att han beundrade allt tyskt på det sätt som enligt Bühler var det typiska för den rådande tidsandan:

They felt that this was the most industrious, most intelligent, most creative, most this and that nation in the world, and they felt it was wonderful they were in this nation and dedicated themselves completely to it, and this was the spirit in my house, in my home. (Wallin 1998 s 16 f)

Den krassa verkligheten var emellertid att i Tyskland var antisemitismen utbredd långt innan Hitlers tillträde och i västra Berlin, där Bühlers familj i likhet med andra välbärgade familjer med judisk bakgrund bodde, förekom en hel del antagonism riktad mot judar. En händelse, som etsat sig fast i hennes minne, inträffade en dag då hon var på väg till skolan. På spårvagnen befann sig två små finklädde judiska flickor och ett par vuxna fällde yttrandet: » Now, look at these Jewish bastards!» (Wallin 1998 s 16) Charlotte kände inte barnen, men händelsen gjorde ett djupt intryck på henne och kom att påverka henne i ännu högre grad när hon fått kännedom om sitt eget ursprung. När hon väl börjat att uppmärksamma de antisemitiska stämningarna, bidrog de till att öka de grubblerier om livets mening som hon redan plågades av. Frågan om Guds existens och andra religiösa frågeställningar kom att prägla hennes liv under flera år till dess att hon bestämde sig för att börja studera psykologi.

Känslan av främlingskap inför det judiska bestod även efter det att Bühler blivit medveten om sitt judiska påbrå. Hon kunde aldrig förmå sig att identifiera sig som jude trots att hon hade släktingar som aldrig konverterat eller blivit döpta som hon: » I became friends with them and all this, my father had quite a big family, but I never had this identification.» (Wallin 1998 s 17) I stället var det den tyska protestantiska kulturen som hon kände sig hemma i

och denna kulturella identitet kom till påtagligt uttryck långt senare när en professorstjänst i Israel blev ledig. Böhlers namn var välkänt i Israel; hennes böcker lästes där och hennes forskning uppskattades mycket.

Kurt Lewin, som varit Böhlers studiekamrat i Berlin, var den som kallades till professorstjänsten, men dessförinnan hade även Bühler tillfrågats. Hon hade då emellertid deklarerat att hon aldrig skulle kunna tänka sig att flytta till Israel eftersom hon inte hade någon kulturell koppling till landet och att hon var totalt okunnig om den judiska religionen och kulturen. I stället var det alltså den tyska protestantiska kulturen som hon betraktade som sin:

I was too long imbedded in the other [culture] and felt I was part of it which, of course, made it very hard when we were thrown out suddenly». (Wallin 1998 s 17)

Flykten undan nazismen

Nazismens framfart och utbredning i Tyskland och Österrike-Ungern gjorde situationen i 1930-talets Europa ohållbar för många med judiskt ursprung. Detta förhållande verkar dock inte ha påverkat familjen Bühler nämnvärt. Trots flera erbjudanden om professorer i USA och trots att allt fler judar lämnade Europa, valde makarna Bühler att stanna kvar i Wien, vilket föranlett följande retrospektiva kommentar:

Unfortunately, Karl and I felt that there were issues on the political horizon, which concerned us, very late. We are very ungifted politically. And while many Germans went to America already in 1933 and 1934, we did not. (Wallin 1998 s 52)

Av intervjuens senare del framgår emellertid att hon inte varit helt okänslig för signaler om vad som varit på gång:

On February 24th we were invited to a party and there was a very famous Jesuit Father, a famous speaker who said very casually: »I'm going tomorrow to Rome». I asked: »Why do you go, Father?» He answered: »I have things to do in Rome.» It sounded artificial and it was not convincing that he had a course or anything specific going. When we went home, I said: »Karl, if he leaves Vienna and goes to Rome, this must mean something.» Karl said: »Schuschnigg will keep Austria intact.» (Wallin 1998 s 53)

Uppvaknandet kom till sist även för makarna Bühler och 1938 kom att bli ett dramatiskt år för familjen. Under mars månad vistades Charlotte i London vid en rådgivningsklinik för barn som hon bidragit till att starta och som hon nu var chef för. Hon brukade besöka den två gånger varje år för att undervisa och handleda de unga studenterna i tillämpad psykologi och diagnostisering. Vid besöket i mars nåddes hon av beskedet att Hitler hade tagat in i Wien. Att återvända till Wien var omöjligt, så hon stannade en tid i London. Maken Karl och dottern Ingeborg var kvar i Wien. Sista april reste Charlotte Bühler till Stockholm.

Under sverigebesöket underrättades hon om att hennes make hade satts i fängelse av nazisterna. Hon fortsatte sin resa till Norge där hon inledde en intensiv kamp för att få ut sin man ur fängelset, vilket kom att dröja ända till hösten då både han och dottern kunde förenas med Charlotte i Oslo. Under en tid levde tre fjärdedelar av familjen tillsammans i Norge medan sonen Rolf studerade i England. Efter en tid i Oslo for Karl Bühler till USA varifrån han skickade biljetter så att familjen skulle kunna återförenas.

Visum och inresetillstånd innebar inga problem för Charlottes del eftersom hon innehade professors ställning, men dottern, som hade fyllt 21 år, fick inte sina resehandlingar klara i tid. Sonen ville avsluta sina studier i London och följde därför inte med till USA. På våren 1940 lämnade Charlotte Bühler Norge med det allra sista flyget till England. Tio dagar senare, då hon var på väg till Kanada, invaderade nazisterna Norge. Dottern lyckades fly till Sverige tillsammans med sin norske fästman men sonen Rolf sattes, tillsammans med andra österrikare, i engelskt koncentrationsläger i samband med att England gick in i kriget.

Livet som immigrant i USA

Sonen lyckades efter många turer ta sig till USA och familjen bosatte sig i Minneapolis. För en tid lyckades Bühler intala sig själv att hon hade »besegrat» nazisterna, eftersom hon visste att dottern var trygg i Sverige och att således alla fyra familjemedlemmarna åtminstone var vid liv även om de i ekonomiskt avseende var helt utblottade. Först långt senare insåg hon att både hon själv och maken hade drabbats psykiskt mycket hårt och de tio år som följde betecknar hon som de svartaste åren i deras liv:

I realized only years later that I was broken down. For ten years I could not write a line, and it affected my scientific development so terrible, and Karl, of course, was finished – absolutely. (Wallin 1998 s 59)

Sedan sonen gift sig och flyttat till Pasadena, Kalifornien, sade makarna Bühler till sig själva: » Why don't we then enjoy life and be with our son and possible children of our son and in a place which is beautiful like California?» (Wallin 1998 s 60) Det första besöket hos sonen och sonhustrun beskriver Bühler som ett historiskt ögonblick då hon på en gång hade känt att det var där som hon och Karl skulle bo. Hon hade genast satt igång med att söka arbete för dem båda:

My daughter-in-law lent me her car and I had a book full of addresses, and I raced around seeing people to get a job. The Dean of Medical College of USC (University of Southern California), he was a wonderful man, a delightful man, names I forget, said: »You are the person we waited for. We need in the General Hospital a psychologist and you have the experience and the degree and everything, and we want you as a half-time psychologist.» I thought, that is fine. I can start on a private practice part-time and we will find something for Karl. (Wallin 1998 s 60 f)

Bühler kom att arbeta vid Los Angeles County Hospital under perioden 1945–53 och även om situationen således lättade något, var det en tung erfarenhet för makarna att tvingas inse att de förlorat sin tidigare status som forskare och inte längre räknades som självskrivna auktoriteter inom sina respektive områden. Det var med tvekan som Bühler i intervjuerna berörde det känsliga område om hur makarna tagits emot och behandlats i USA, men när ämnet väl kommit upp, skrädde hon inte orden:

Of all the experiences in my life, the most terrible experience, even more terrible than the Nazis, was the fantastic rejection which I experienced from all America. (Wallin 1998 s 85)

De fientliga stämningar hon åsyftar tog sig uttryck i såväl ryktesspridning om att makarna »would want to run the show and take over» (Wallin 1998 s 61) som i direkta uttalanden i stil med: »You will never become professors here anywhere» (Wallin 1998 s 61) samt att utlovade professorstjänster aldrig materialiserades. Bühler uttrycker det som att: »Terrible things were done to us, really terrible, as if we were criminals» (Wallin 1998 s 61).

För att makarna åtminstone skulle få »some kind of a title» (Wallin 1998 s 62), utnämndes de småningom till biträdande professorer båda två, men de fick således aldrig några egna, »riktiga» professorer:

So many things happened ... This was the most terrible experience of my life. I have suffered terribly from it. We never could get professorships. My official title is Assistant Clinical Professor of Psychiatry at the Medical School. I have never talked about these things, because I know Americans, when you tell these things, they say you are paranoid. This is the usual answer you get, but I know things happen, so many things happen. (Wallin 1998 s 86)

I intervjuerna med Birren funderar Bühler över tänkbara orsaker till att det blev på det här viset och nämner som en möjlig anledning att makarna inte var tillräckligt kända i USA: »There were very few people in this area who knew that we had international names.» (Wallin 1998 s 61) Som en annan försvärande faktor i sammanhanget lyfter hon fram språkbarriärer; amerikanarna läste företrädesvis litteratur på engelska och en hel del av makarna Böhlers forskning hade aldrig översatts till engelska. Hon är också självkritisk och talar om sin påstådda arrogans; en uppfattning om henne som hon stött på redan vid första besöket i USA:

If I had the opportunity of doing something differently in my life I would have done my whole career in America completely differently from the very beginning. I remember how I was when I was the first time here in 1924/25. I asked myself what kind of role should a European psychologist play here. Should one go around as a humble student and just do as if they had all the knowledge and wisdom of the world, when we didn't think so, or should one represent Europe as something very different, very interesting, partly superior. I couldn't come to a clear decision, but I was thrown into a star role right away,

hardly was I there, because of the way I talked to students and my personality somehow always gets me into this. This I regret now, because after I was thrown into the star role, I played it. I know how to play it, the star role, and I think that was very detrimental eventually. I shouldn't have fallen for that temptation. And it damaged me later very much, so that when we came in 1940 to America, I was very much rejected. (Wallin 1998 s 85)

En fråga, som Bühler inte mer än antydningvis berör i intervjuerna, ligger på ett mer övergripande plan och handlar om vilken status den europeiska psykologin hade vid den här tiden i USA. Den europeiska psykologin hade ju utvecklats ur andra synsätt och traditioner än den behavioristiska psykologin, vilken då var helt dominerande i USA. Samtidigt som hon stolt konstaterar att hennes egen forskning undan för undan kommit att bekräftas av amerikanska forskares resultat, antyder hon att synen på hur psykologin skulle förstås och vilka metoder som skulle tillämpas kan ha inneburit ett hinder för henne och maken när de skulle etablera sig i USA:

My opinion was that the Americans had not the slightest interest nor understanding for our kind of theorizing, nor would they approve of the explorative kind of data collection which was part of our style. I felt we were explorers, we built models, we neither had the means nor the equipment nor, frankly, the interest to establish and prove facts in minute detail. When later in the USA, due to the availability of fantastic means and innumerable investigators, who were satisfied with making studies of tiny special problems, all our topics were taken up again, it showed in the American summaries of »Childhood and Adolescence» that my original conception was essentially confirmed, as far as the development of the beginnings of behavior and of goals are concerned. (Wallin 1998 s 47)

Problemet skulle utifrån denna tolkning således kunna hänföras till den uppfattning om psykologi som vetenskap vilken Bühler mött redan vid starten av sina studier. Medan behaviorismen i den amerikanska tappningen eftersträvade naturvetenskapliga ideal var den vetenskapliga ansats som Wiengruppens forskare tillämpade mer påverkad av den europeiska filosofiska traditionen.

Livet i USA flöt dock så småningom lättare och Bühler fortsatte att utveckla sin syn på psykologin i teori och tillämpning. Hon gick själv i psykoanalytisk terapi och hade börjat se vissa fördelar med psykoanalysen som hon inte insett tidigare; hon menade att de amerikanska Freudianerna var mer »broad-minded» än de hon kommit i kontakt med i Wien och tillämpade en mjukare variant av psykoanalysen. Fortfarande stod hon dock fast vid att »Freud's mistake was that he started from pathology» och att man i stället borde »start from the normal and afterwards study the pathology» (Wallin 1998 s 51).

Vidare ansåg hon att det var fel att som i psykoanalysen koncentrera sig på det förflutna; för sin del menade hon att det var de framåtblickande målen som var det mest centrala för människors utveckling. Bühlers syn på psykologin

utvecklades alltmer i riktning mot det som kom att kallas humanistisk/existentiell psykologi. Hon kom i kontakt med kollegor som Carl Rogers och Rollo May och den som blev hennes bästa vän i USA var Abraham Maslow:

When Maslow founded in 1962 the American Association for Humanistic Psychology, I was with him in this, I as well as Rogers and Rollo May, we belonged to those who were convinced that here we had founded something which in our time was of essential importance, namely to stress the humanistic and existential aspects of development and of motivation. These two orientations are very close. When I became a member of this association and found these friends, I finally felt at home in America and found I had a group to which I belonged. (Wallin 1998 s 63)

År 1965 utsågs Charlotte Bühler till ordförande för American Association for Humanistic Psychology.

Charlotte Böhlers händelserika liv gav naturligtvis avtryck i hennes inre. Hennes egna »inner experiences» förefaller ha utgjort en viktig källa till de illustrerande exempel hon använde sig av i sina böcker av rådgivande karaktär och som sista del i berättelsen om Bühler ska denna aspekt fokuseras.

INRE ERFARENHETER SOM GRUND FÖR FALLBESKRIVNINGAR

Att pedagoger behöver få insikt om hur barn fungerar i psykologiskt avseende är ett tema som behandlas ingående i boken *Childhood problems and the teacher* (Bühler 1952). Denna bok är resultatet av ett samarbete mellan Bühler och några författare från skolans värld; lärare och speciallärare. Boken vänder sig till lärare med syftet att ge en förståelse för dynamiken i barns beteendeproblem och hjälpa lärarna att avgöra vad som kan vara realistiska mål för elever med skilda problem samt beskriva vilken typ av problem som kräver specialistinsatser.

Boken bygger till stor del på fallbeskrivningar, vilket var det framställnings sätt som Bühler föredrog, av barn i olika åldrar alltifrån den tidigaste skolåldern upp till 17-årsåldern. Läsaren får i boken en introduktion till barns biologiska och psykologiska utveckling samt hur barns beteende kan tolkas psykologiskt. En hel del infallsvinklar till vad läraren kan göra själv ges via genomgång av olika problem mönster, metoder för observationer och arbete med enskilda barn, lämpliga förhållningssätt vid vanliga problem och besvärliga situationer samt samarbetet med föräldrarna. Psykologens bidrag till barns anpassning med hjälp av terapi på olika nivåer presenteras ganska ingående och slutligen ges en orientering om psykologens användning av projektiva tekniker som Hela Världen-testet, Rorschach, TAT och så vidare. Denna bok är ett av flera exempel på hur Charlotte Bühler har influerat flera generationers pedagoger.

Vid läsningen av Böhlers böcker inom området barn- och ungdomspsykologi är det intressant att som bakgrund ha tagit del av Birrens intervjuer med henne. De upplevelser och erfarenheter hon berättar om från sin barndom kan

nämligen kännas igen i de exempel och fallbeskrivningar hon använder sig av i böckerna. I den ovan nämnda boken finns som inledning till kapitlet »What can the teacher do?» en berättelse om en skolflicka och en kvinnlig lärare. Bühler betonar att det inte är en äkta fallbeskrivning utan bara en påhittad historia även om den bygger på iakttagelser ur verkliga livet.

Fallbeskrivningen handlar om Mary 12 år, som kommer hem efter ett långt samtal med sin lärare, miss Horn. Läraren har gett henne en skarp tillrättavisning för att hon skrutit och försökt framställa sig själv bättre än hon är. Mary är förkrossad, hon är övertygad om att ingen tycker om henne, ingen i hela världen och allra minst miss Horn, som hon beundrar så mycket. Mary vet med sig att hon inte blir mer populär genom att skryta, men hur ska hon annars få någon uppmärksamhet? Hur ska hon kunna bli som Helen, den smartaste och mest populära flickan i klassen? Mary avundas Helen som alltid är så lugn, samlad och säker och som dessutom har en mamma, som man kan prata med om vad som helst. Marys egen mamma är helt annorlunda. Hon är alltid upptagen med det ena eller det andra och hennes enda kommunikation med dottern består i att ge henne förhållningsorder av olika slag.

I intervjuerna berättar Charlotte Bühler både om sin mor och om en kvinnlig lärare som kom att betyda mycket för henne under tonåren. Denna lärare undervisade i franska och historia och beskrivs som en mycket god pedagog med en fascinerande personlighet. Läraren gjorde ett djupt intryck på Charlotte, som skrev dikter och fyllde sin dagbok med kommentarer om vilken fantastisk kvinna läraren var. Beskrivningarna går ut på att hon var en kvinna med självdisciplin och stil i allt, såsom sättet att gå och röra sig, sättet att klä sig och så vidare.

Entusiasmen för läraren höll i sig flera år och Charlotte lät sig imponeras av henne i alla möjliga avseenden. Högre upp i årskurserna omvärderade hon läraren efter upprepade taktlösa och antisemitiska uttalanden, vilka avslöjade henne som en kall och ganska elak människa. Först i vuxen ålder insåg Bühler att läraren hade en homosexuell läggning och att det var en sexuell dragning som hon hade känt till henne:

My own crush on her was definitely sexually tinged. I turned to her with that kind of a need that as a therapist I have found since so frequently in homosexual women, namely the combined need for mother love, which I did not have, and for a first timid sexual closeness. (Wallin 1998 s 23)

Sin mor beskriver Charlotte Bühler i intervjumaterialet som en fantastisk skönhet med stor attraktionskraft på män:

My mother was a great beauty and very narcissistic. Men were always at her feet. My father who was about twenty years older than she when he married her, just was absolutely her slave. (Wallin 1998 s 4 f)

Modern beskrivs som en stolt och självsäker societetsdam och så upptagen av sig själv, sitt utseende, sina kläder, sin utbildning och sina problem att hon inte fick tid över för någon annan än sig själv medan barnen mestadels var hänvi-

sade till barnflickor eller guvernanter. Bühler ger en ögonblicksbild från barn-
domen med följande ord:

One of my main memories of her in my early childhood was that she would rush in and say goodnight to us children, in an evening gown with beautiful jewels and that she would rush out again. (Wallin 1998 s 5)

Bokens berättelse om Mary fortsätter med en skildring av flickans osäkerhets-
känsla och stora behov av att bli omtyckt och bekräftad. Det pinsamma i att
bli åthutad av sin älsklingslärare hade påmint henne om en situation då hon
var liten: Hon såg sig själv som fyraåring, sittande på en pall, alldeles ensam
och storgråtande. Det var den dagen då hennes mamma kom hem från sjuk-
huset med ett nytt litet syskon. Som hon hade sett fram emot att få en liten
syster att leka med! Men i stället kom mamman hem med den här lilla ynkliga
saken, som man inte kunde göra något med utom att betrakta på avstånd, och
som gjorde så att Mary blev totalt bortglömd.

Hennes pappa hade irriterat ifrågasatt varför hon grät och uppmanat henne
att komma och titta på den söta babyen. Mary hade då kastat sig runt pappans
hals och viskat att hon älskade honom mest i hela världen och bett honom
älska henne tillbaka. Men det hade inte pappan tyckt om utan hade betonat att
de alla älskade varandra lika mycket. Mary minns hur förkrossad hon blivit.
Hon hade känt sig kränkt och satt på plats, precis som hon nu hade blivit av
sin lärare. Full av självömkan intalade hon sig att ingen älskade henne och att
ingen ville ha henne.

Denna livfulla beskrivning av ett barns känslor vid ett syskons födelse kunde
Bühler ha hämtat från sin egen barndom. I en av intervjuerna redogör hon för
sin minnesbild av den dag då brodern Walter föddes i hemmet och hon själv
var fem år:

I remember a scene right after his birth. I remember distinctly my
unhappiness, how lonely I felt, as in this situation older siblings
always seem to do. This new-born child was surrounded by every-
body and everybody paid only attention to this baby. I see myself still
sitting on a little stool and crying bitterly about being so completely
alone, until my father saw me and came and talked to me. (Wallin
1998 s 11)

Som redan framgått handlar bokens fallbeskrivning inte bara om flickan
Mary utan också om hennes lärare. Läraren sägs ha haft en komplicerad
relation till sin mor med mycket skuld-känslor inblandade; ett högaktuellt
tema i Böhlers eget liv. Vid ett tillfälle säger hon att hennes mors:

complete lack of understanding of me as a person, not infrequently
being sarcastic about my tastes and ideas, made me a terrible un-
happy child and still more unhappy teenager. (Wallin 1998 s 19)

Samtidigt hade hon plågats svårt av skuld-känslor från åtminstone åtta års
ålder för sin oförmåga att älska sin mor. Hennes skuld- och övergivenhets-

känslor hade till och med lett till att hon vid tio års ålder fått allvarliga självmordstankar. Under sina tidiga tonår hade hon knäböjande brukat be till Gud att han skulle hjälpa henne att älska sin mor och förlåta henne för att hon inte lyckades. Dessa skuldkänslor hade det tagit henne många år att komma över:

I felt terribly guilty and it took me many years to make peace with myself over the fact that I just couldn't help but see her realistically as a person who just had not given any of us the love that I felt she should give, should have given us. (Wallin 1998 s 13)

AVSLUTNING

Charlotte Bühler (1952) framhåller i boken *Childhood problems and the teacher* att om man med någon framgång ska kunna hjälpa en annan människa, så är det viktigt att man får insikt om sina egna svagheter, sina misslyckanden i livet och vad man själv oroas och ängslas över. Hennes egna religiösa grubblerier under ungdomsåren hade resulterat i att hon vänt sig till psykologin för att få svar på sina frågor. Att psykologin till stor del kom att motsvara hennes förväntningar antyds i en av hennes andra böcker, *Psykologin i vår tid* (Bühler 1966), där hon engagerat pläderar för tidens behov av psykologin. I denna bok säger hon vidare att när det gäller inre processer, detta som händer inne i oss själva, finns det numera endast en meningsfull, tillförlitlig och adekvat metod som kan skänka bättre förståelse och kontroll av oss själva, nämligen psykologin. Det är därför vår tids människa behöver psykologin som enda säkra basen för självkänedom och självförnyelse (Bühler 1966 s 23).

Psykologin tillskrivs med andra ord av Bühler en mycket betydelsefull roll och hennes mål med de böcker hon skrev i ämnet var att:

förmedla kunskaper och insikter till läsaren som hjälper honom att bättre förstå livet och världen och att med större tillförsikt gripa sig an sina problem. (Bühler 1966 s 23)

Kanske var det just hennes val att ägna sig åt psykologin som för henne utgjorde det största stödet och blev en grund för ett starkt självförtroende när hon i sin forskar- och yrkeskarriär stötte på svårigheter först i form av idéstöder och senare i form av ifrågasättanden?

NOTER

1. Se till exempel Bertil Hammers installationsföreläsning från år 1910 i Lindberg och Berge (1988 s 34).
2. Bettelheim föddes i Wien år 1903, blev amerikan 1939 och professor i psykologi och psykiatri vid University of Chicago.
3. Bruno Bettelheim *Sagens förtrollade värld*. Stockholm: AWE/Geber, 1979.
4. Charlotte Bühler *Kindheit und Jugend – Genese des Bewusstseins*. Leipzig: S. Hirzel, 1931.
5. Charlotte Bühler *Der menschliche Lebenslauf als psychologisches Problem*. Leipzig: Hirzel, 1933.

6. Till exempel Karen Horney *Våra inre konflikter*. Stockholm: Kooperativa förbundet, 1950.
7. Charlotte Bühler »Observations on four basic tendencies of life» i *American Journal of Psychotherapy*, 13, 561–581, 1959.

LITTERATUR

- Boman, E. 1946: Utvecklingspsykologiska studier i barnens egen miljö. I C. Ulin (red): *Från spädbarn till skolbarn*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bühler, C. 1962: *Values in psychotherapy*. New York: Free Press of Glencoe.
- Bühler, C. 1966: *Psykologin i vår tid*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bühler, C. 1968: *Värderingar i psykoterapin*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bühler, C., Kelly, G. & Carrol, S. 1951: World test standardization studies. *Journal of Child Psychiatry*, 5(1), 2–81.
- Bühler, C., Smitter, F. & Richardson, S. 1952: *Childhood problems and the teacher*. New York: Henry Holt.
- Englund, T. 2004: Nya tendenser inom pedagogikdisciplinen under de tre senaste decennierna. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 9(1), 37–49.
- Harding, G. 1972: *Leken som avslöjar*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Johansson, J-E. 1998: *Barnomsorgen och lärarutbildningen: en analys av metodikämnet i utbildningen av förskollärare och fritidspedagoger*. (Rapporter från Institutionen för pedagogik och didaktik, 13) Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Lindberg, L. & Berge, B-M. (red) 1988: *Pedagogik som vetenskap – vetenskap som pedagogik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lønnå, E. 2002: *Helga Eng. Psykolog og pedagog i barnets århundre*. Bergen: Fagbogforlaget
- Simmons-Christenson, G. 1991: *Kom låt oss leva för våra barn. Om den svenska förskolans pionjärer*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Ulin, C. 1946: *Från spädbarn till skolbarn*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Wallin, B. 1994: *Charlotte Bühler life and work*. (BUS-REPORT 6) Härnösand: Mid Sweden University College, Department of Education.